

VLADIMIR KARAKAŠEVIĆ

DR MILOŠ ILLIC: SOCILOGIJA KULTURE I UMETNOSTI

(INSTITUT DRUŠTVENIH NAUKA, BEOGRAD
— 1966, strana 406)

Delo, kako i sam autor ističe u predgovoru, predstavlja deo predavanja koja je pisac kao izvodač nastave držao na beogradskom Filološkom fakultetu i umetničkim akademijama. Sama ta činjena objašnjava »predavački« karakter knjige, iscepkanost teme i mestimičnu suvoparnost koja je obavezno prisutna gotovo u svim našim udžbenicima. No, navedene mane sigurno ne treba pripisivati isključivo autoru, jer se on prilikom stvaranja dela pre svega rukovodio prećom potrebom: pružiti studentima koliko-toliko celovit materijal iz oblasti sociologije kulture i umetnosti koji će im uspešno poslužiti prilikom studiranja i polaganja ispita iz tog predmeta — računajući da će knjiga ipak moći da zadovolji »duhovnu radoznavost« i onih bez studentskih indeksa.

Knjiga se sastoji od dva osnovna nastavnička dela: 1) sociologija kulture i 2) sociologija umetnosti.

Pošavši od konstatacije da je kultura jedna od najbitnijih karakteristika čoveka i ljudskog društva uopšte, kao i da je za njeno postojanje nužna interakcija društvene celine i pojedinaca, autor prelazi na definisanje kulture izvršivši prethodnu kritičku analizu postojećih definicija građanskih teoretičara. Pokazalo se da nijedna od postojećih pet osnovnih vrsta definicija (inache ih ima ukupno 257) ne objašnjava fenomen kulture potpuno i do kraja i da sve one nose specifične jednostranosti. Da bi se ove jednostranosti izbegle potrebno je dati jednu »integralnu« definiciju što autor i čini označivši kulturu kao »skup svih onih procesa, promena i tvorevina koje su nastale kao posledica materijalne i duhovne intervencije ljudske vrste« (u prirodi, društvu i mišljenju), dok se njen osnovni smisao sastoji u tome da olakša održanje, produženje i napredak ljudske vrste.

Pošto pojam kulture može lako da nam asocira pojam progrusa — nužno je napraviti razgraničenje. Naime, progres se (kao stvaranje novih vrednosti) sadrži u pojmu kao jedna komponenta, dok drugu komponentu čini tradicija (prenošenje već stvorenih društvenih kulturnih vrednosti).

Završavajući prvu glavu knjige, autor obraća pažnju na odnos između društvene strukture i kulture i prihvata marksističko shvatanje da »kultura određene epohе ili određenih društava stoji u nužnoj vezi sa društvenim strukturama, a te društvene strukture su u prvom redu posledica podele rada odnosno spajanja i ujedinjenja rada«.

U sledećoj glavi se govori o kulturnoj dinamici, odnosno o kulturnim promenama i teorijama koje postoje u toj oblasti. Kako je kultura dinamička sociološka kategorija, koja se istorijski menja — nužno je izučavati i posmatrati ne samo njene statičke elemente, nego i dinamičke kulturne procese. Ljudi svojim nastankom, uvek zatiču društvo sa svim sistemima i vrednostima koje je ono do tada steklo. Prihvatanje, odbacivanje, menjanje, kao i svi drugi aktivni ili pasivni stavovi prema zatečenom, stvaraju i omogućuju opšte-istorijsku, pa i kulturnu dinamiku. Dijalektičnom i materijalističkom objašnjenju kulturnih promena, prethodile su brojne građanske teorije koje se sve, već prema akcentaciji određenih faktora, mogu svrstati u četiri osnovne grupe: evolucionističke, ciklusne, difuzionističke i funkcionalističke.

Pošto je detaljno prikazao pomenute teorije, autor u posebnom poglavljiju iznosi učenje Marks-a, Engelsa i Lenjina o kulturi i umetnosti. Ne ulazeći u izlaganje poznatih stavova, u kojima se Marks, Engels i Lenin dotiču sociologije umetnosti, i prihvatajući ih do kraja, autor ih stavlja kao antipod svim postojećim dogmatizmima iz oblasti svoga predmeta. Ovaj deo knjige, karakteriše živost teksta i njegova čitljivost, što je postignuto jednom finom merom citata i komentara. Očigledno je da su predavanja za ovaj ciklus pripremana sa posebnom pažnjom i prava je šteta što ovaj nivo nije održan i na ostalim stranicama. Jer, dok se u sledećoj glavi: »Sociološki aspekti kulture masovnog društva«, još uvek oseća prisutnost kreativnog stvaralaštva (iako su u pitanju samo predavanja), dotele glava koja raspravlja o snobizmu tematski podbacuje i ne opravdava u potpunosti svoje mesto u knjizi — završnu reč dela o sociologiji kulture.

Ako bi ipak priznali da je prvi deo knjige (sociologija kulture) predstavlja koliko-toliko homogenu celinu — to se ne bi moglo reći i za njen drugi deo koji govori o sociologiji umetnosti. Pošto je u uvodnim predavanjima odredio predmet, ciljeve i granice sociologije umetnosti, autor iznenada prelazi na, kako sam kaže, »suptilnije forme i oblasti uzajamnog preplitanja umetnosti

«i društva» — raspravljujući o umetnosti i lukušu, igrama i sportu, zbirkama (umetničkim kolekcijama), modi, a zatim o takozvanoj »popularnoj umetnosti«. Ako i ima opravdanja staviti ove teme u ozbiljnju studiju sociologije i umetnosti (a verovatno da ima), onda to svakako nije trebalo učiniti na ovom mestu, jer već sledeća tema: »Plehanov i njegov doprinos sociologiji umetnosti«, deluje kao vraćanje na pravu materiju, na pravi predmet.

I sledeća tri poglavlja su doprinos sociologiji umetnosti. Tu je pre svega »Sociologija literature prema shvatanjima Robera Eskarpija«, zatim »Đerd Lukač kao sociolog literature« i, na kraju »Sociologija romana Lisjena Goldmana«.

Autor dalje nastavlja da razmatra društveni karakter jezika i govora, proučavajući uticaj na jezičke i govorne promene, bilingvizam, argo — što sve donekle ostavlja utisak logičnog nastavka raspravljanja prethodnih tema. Ali tada za čitaoce ponovo nastaje iznenadenje jer sledeća tri poglavlja govore o humoru, boemstvu i socijalnim aspektima filma — oblastima među kojima se i pored najbolje volje (čak i kada je u pitanju sociologija umetnosti) ne može naći tešnja veza. Bez obzira koliko su pojedinačno ove teme uspešno obrađene i bez obzira na uvodnu ispriku autora da knjiga predstavlja samo zbirku predavanja — ovolika neujednačenost (i po temi i po sadržaju) ne bi nikako smela biti dopuštena. Delimičnu rehabilitaciju autora i samog dela — predstavlja poslednje poglavje u kome se govori o socijalnim komponentama angažovanosti. Uvezši kao moto Sartrovu misao i tezu da »u angažovanoj literaturi a n g a ž o v a n o s t ni u kom slučaju ne treba da potisne literaturu...«, autor iscrpno objašnjava pojam, oblike i funkcije angažovanosti kulture i umetnosti. Slikovito, uz mnoštvo umesnih primera iz teorije i prakse, fenomen angažovanosti je obrađen kompletno i dostoјno sociologije umetnosti, sa glavnim akcentom na jednom od svojih podnaslova: »Humanizam kao razlog angažovanosti«.

